

BATILIK, ULUSÇULUK VE TOPLUMSAL DEVRİMLER IV

Namık Kemal'e Övgü

Niyazi BERKES

VI. Tanzimata karşı tepkiler

Tanzimat batılmasına karşı çıkan ilk tepki, yani «Kuleli Vak'ası»nın temsil ettiği ilk siyasi hareket «biz» anlayışı üzerine karışık ve dolaşık ta olsa yeni bir şeyler sezilmeğe başladığını göstermekle beraber bu batılığa karşı ne Osmanlılığı ne de İslamcılığı yansıtır. Çünkü «biz» kavramı henüz belirli bir kavram haline gelmiş değildir. Bugünün kuşaklarına bugünün Türk ulusal birliğini tabii bir yol olarak anlayan bizim kuşaklarımıza bunun böyle olması yadırganacak bir şeydir. Ama gerçek şudur ki, ondokuzuncu yüzyıl ortasında bizim cedlerimizde ulusal birlik kavramı yoktur.

Türklerde geleneksel olarak ırk, din, kan, seçere, hatta dil birliği toplumsal birlik temeli olmamıştır. Türkler bunların hepsinde tekçiliği değil, çokçuluğu kabul ettiklerinden toplumsal birliklerinin temeli ya zenaat birliği ya da devlet birliği olmuştur. Türk tarihte en çok bu iki kavramla varolmuştur. Türkler hiç bir zaman teokrazi, aristokrazi, ırkçılık rejimleri kuramamışlardır. Devlet birliği kurmadıkları zamanlar çoğunlukla, hayvancılık, çiftçilik, zenaatçılık birimleri ve kardeşlikleri halinde yaşamışlar, devlet kurdukları zaman da ne ırk prensibi ne de kan veya din prensipine yer vermemişlerdir. Onsekizinci yüzyıldan önceki Osmanlı devleti bunun en son örneklerinden biridir.

Bu açıdan Türkler gerçekten tarihin en çikkate değer, dünyanın en medeni ve ırsancıl toplumlarını kuran insanlardır. Fakat bu özellikleri onları iki olay karşısında çok kritik bir duruma düşürür. Birisi, ekonomik hayatları sarsıldığı zaman, diğeri devletleri sarsıldığı zamandır.

Ekonomileri ve devletleri yıkıldı mı darmadağın, perişan, yönsüz bir hale gelirler. Bugün de buna benzer bir durumdayız. Onyedinci yüzyılda onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Türklüğü bu iki yandan çok darbelendi ve evvelce kul landığı bir teşbihe başvurusak, onsekizinci yüzyıl sonundan ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar süren bir koma haline girdi. Bu süre içinde eski Osmanlı toplumunun ekonomik ve politik düzeni allak bullak oldu; kişiler ne olduklarını bilemez oldular.

Ancak Mahmut II zamanında, Napolyon savaşlarının İngiltere yönüne çevrilmesi ile bir mucize kabilinden bu halin sonucu olan Batı peykçiliğinden kurtulma mümkün olunca, toplum bu koma halinden çıkıp tekrar bir devlet olarak dirilmeğe muvaffak oldu; bunda yavaş yavaş bir yeni «biz» kavramı belirlemeğe başladı. Ondokuzuncu yüzyıl ortasında bu, henüz yeni ve belirsizdir.

JON TURKLERİN TURKLUĞU
Durumu anlatmak için, Abdulhamit zamanında Avrupa'da bulunan bir Jön Türk'ün anılarında naklettiği bir hikâyeyi zikredeyim. Bir kaç arkadaş ile Paris'te bir kütüphaneye dadanmışlar. Oraya bakan memur veya müdür, bunları ilgi ile izlemiş. Nihayet bir gün sormuş:

— Siz nesiniz? demiş. Bizimkiler bakışmışlar. Hepsî birden:

— Müslümanız, demişler. Fransız:

— Bu, sizin dininiz. Milliyetiniz ne? Bizimkiler cevap vermişler:

— Biz Osmanlıyız, demişler. Adam gene tatmin olunmamış:

— Bu, sizin tâbiyetiniz. Fakat milliyetiniz?

— Bakın, demiş, şuradakini görüyor musunuz? Ona sordum, «Ermeniyim» dedi. Bir de şurada oturan var; o da Rum olduğunu söyledi. Siz de Rum veya Ermeni olamazsınız ya!

Jön Türk, bu ya hayali ya gerçek hikâyeyi anlattıktan sonra:

— İşte o zaman Türk olduğum aklıma geldi, der.

Dikkat edersek görürüz ki, onun bu son cevabı Avrupa'nın, tahlile zorlayan sualleri karşısında, düşünerek bulunmuştur. Tanzimata karşı uyanan «biz» anlayışının içinde, bu hikâyede olduğu gibi, bir parça Müslümanlık, bir parça da Osmanlılık var. Fakat bu ikincisi bile yenidir, Batı'nın baskısı karşısında düşün yolu ile bulunmuş bizciliğin ilk ifadesidir. Asıl kuvvetli olan birincisidir.

Fakat Müslümanlıkta ve İslâm huku-

kunda Türk geleneğine uygun örgütsel bir «biz» kavramı yoktur. Müslüman ümmeti üç kişi de olabilir, üç milyon kişi de, bir devlet birimi olmaları şart değildir. O zaman «millet» diye yalnız Müslüman olmayan kişilerin din toplumuna denirdi.

Müslüman Türk'ün örgütsel birliği ancak devlet çerçevesi içinde mümkündür. Bu örgütsel toplum olarak devlet, İslâm hukukundan değil, Türk «kanun» geleneğinden doğmuş bir şeydir. İslâm hukuku sadece inanlar arasındaki bireysel münasebetlerle ilgilidir.

MÜSLÜMAN TOPLULUKLARININ SOMURGELEŞMESİ

Müslüman Türk'ün Osmanlı devletinin ekonomik birimleri ve siyasi temeli darbeleneğe başlayınca şeriatçılar ortaya çıkarak, birey hukukundan başka bir şey olmayan İslâm şeriatı ile örgütsel Türk toplumunu kurtaracağız iddiası ile onu daha da dağıtmaya sebep oldular; devlet bizliğinden yoksun şeriata kalmış bir toplumun başındaki idare kolaylıkla Batı peyki haline geldi. Bağımsız bir devlet altında bir millet olma bizliğinden yoksun her Müslüman toplumu, Batı'nın ya peyki olmuş, ya da tüm esiri haline gelmiştir. Batı'nın ekonomik ve siyasi kudreti karşısında bu toplumlar parça parça olmuşlardır. Bunun en feci misalini Hint toplumu vermiştir. Moğul İmparatorluğunda Hindular zaten bundan yoksundular; fakat bu imparatorluğun bozulması ile Müslümanlar da ovalara yayılmış kuzular haline geldiler; hiç bir örgütsel birlikleri ve birlikleri olmadığından Batı'nın önünde sapır sapır döküldüler. Müslümanlıkları, şeriata bağlılıkları çok kavi olduğu halde bunun onlara faydası değil zararı oldu. Endonezyalılar bundan da daha kötü duruma düştüler; çünkü onların ufak ufak sultanlıkları birer birer Hollanda kuklası haline geldikten sonra, milyonlarca insan Hollanda ekonomisinin önünde muazzam bir koyun sürüsü haline geldi. Ulusal birlik şuuru o kadar yok edildi ki, bu koca millet halâ bugün bile kendini bulamıyor. Bu misallere karşı misal olarak sadece Japon toplumunu zikredeceğim. Batı, bu toplumu, örgütsel bir toplum olarak karşısında kaya gibi buldu; bu toplum Batı'dan istediğini eline geçirip kullanma hatta istismar etme marifetini gösterdi.

NAMIK KEMALİN OSMANLI MİLLİYETÇİLİĞİ

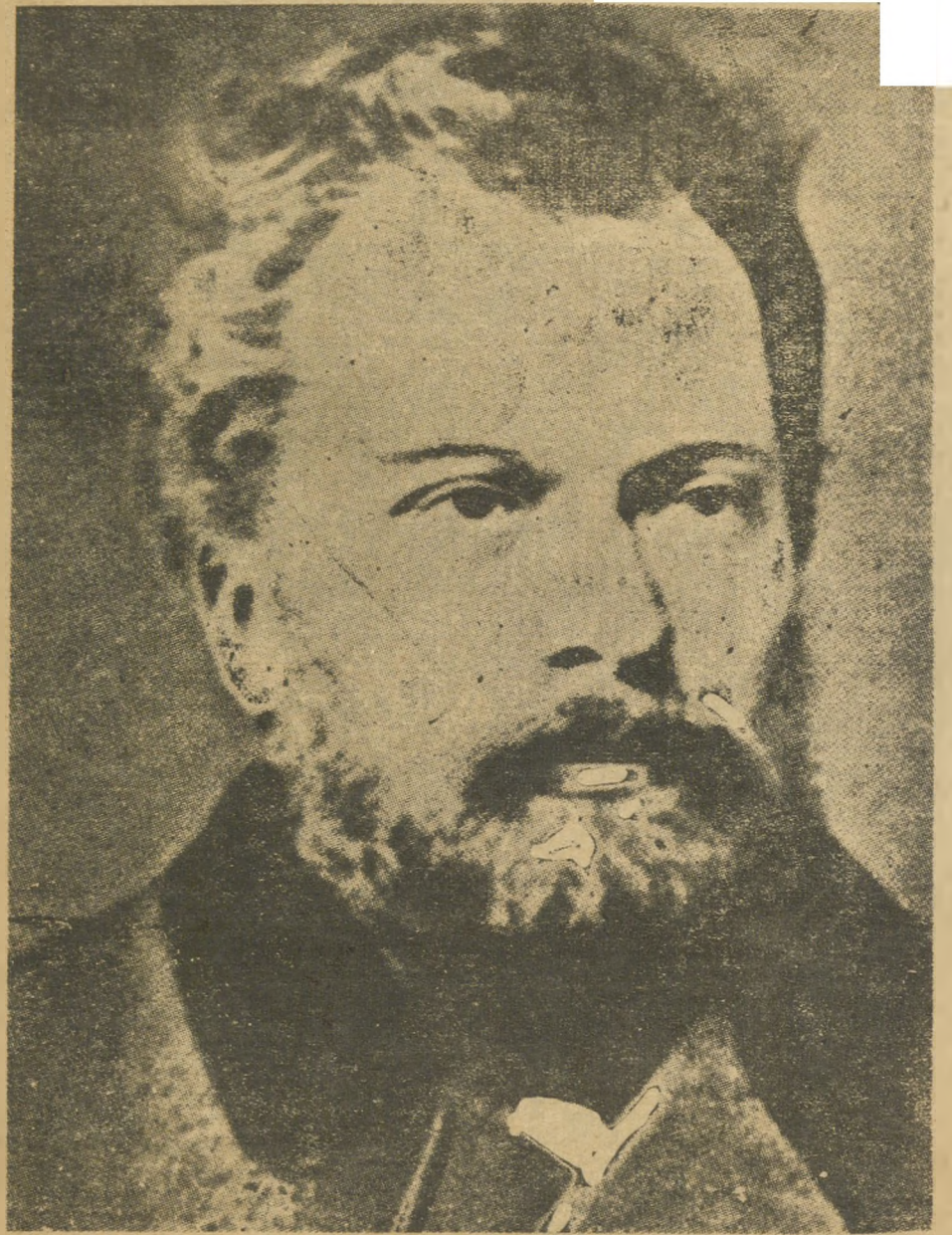
Osmanlı-Türk toplumu kuvvetli devlet geleneği sayesinde yukardaki misaller haline gelmekten kurtuldu.

Bununla beraber, orada bile Tanzimatın peykçiliğe dejenere oluşuna karşı uyanan ilk tepkide Osmanlılıktan ziyade Müslümanlık vardır. Çünkü bu tepkinin bir kısmı Batı peyki haline gelen devlete karşı olmakla beraber daha önemli kısmı Hıristiyan, yani Batı peykçiliğinden asıl faydalanan «millet»lere karşı idi.

Fakat, şimdi görüşlerini ele alacağız, modern çağımızın gerçek ilk düşünücü olan bir vatanseverin elinde bu İslâm-Osmanlı unsurlarının yoğunlaşması dan batılığa karşı yeni bir «biz» anlayışına doğru ilk adım atılmış oldu. Bu düşünür Namık Kemal'dir. O, Tanzimat siyasetinin mahsulü olan Osmanlı kavramını alıp ondan, tabir caizse, bir Osmanlılık Milliyetçiliği yaratan adamdır. Onun için, önce onun zamanındaki bazı olayları gözden geçirdikten sonra, Namık Kemal'in Batı, Batılılaşma, Biz ve Bizleşme ve Toplumsal değişme veya «terakki» hakkındaki fikirlerinin eleştirilmesine geçeceğiz. Unutmayalım ki, geçmişteki büyük insanların fikirlerini eleştirme, bir «put yıkmaya» işi değildir. Tarihte insanlara fikirleri duraksız bir oluşum halindedir; onun için Namık Kemal'in fikirlerini eleştirmek onu yıkmak ya da kötülemek değil toplum ve düşün tarihimizin geçirdiği oluşum dönemlerini tanımak demektir.

MENDERES MODELİ REFAH

Namık Kemal'in bizim asla unutmuyacağımız büyüklüğü, bizde Menderes modelini batılığa ilk karşı gelen ve buna karşı bir milliyetçilik şuuru yaratmağa çalışan adam olmasındadır. Bu çeşit batılılaşmanın toplumun ekonomik temellerini ve örgütlerini yalnız çökertmekle kalmayıp onların yerine yenilerinin geliştirilmesine imkân vermediğini de ilk gö-

Sen nur içinde yat, Namık Kemal; seni hiç bir zaman unutmuyacağız. Fakat bil ki biz hâlâ senin bıraktığın yerdeyiz. O çok istediğin, o okadarı ile kanaat ettiğin birey özgürlüğünü bile, senin zamanından beri nice anayasalar yapıldığı halde, hâlâ elde edemedik. O senin çok istediğin Batı boyunduruğundan kurtuluşu, senin adını taşıyan birinin önderliği altında gerçekleştirdiğimiz halde bir kere daha senin o kadar tenkit ettiğin Tanzimat paşalarının yeni kopyalarının ihaneti yüzünden gene yitirdik..

ren ve anlayan odur. Batı'nın kuklası haline gelmiş hiç bir toplum bu halden çıkmak için kendine çekidüzen verecek reformlar yapamamıştır. Yapamadığı için bu halden kurtulmak için ulusal bir savaşı kazandıktan sonra bu gelişeme haline ancak devrimsel değişimler yaparak girmek zorunda kalmışlardır.

Namık Kemal'in karşı geldiği durumun başlangıçları Tanzimatın ilânından bir yıl öncesine gider. 1838 de Londra'da uzun müzakerelerden sonra, aslında Mısır valisine karşı İngiltere ile ittifak isteme şeklinde başlayan bir iş a'elâde bir ticaret anlaşması ile sonuçlanmıştı. İngiltere kesin olarak böyle bir ittifaka yanaşmadı. Bunun yerine bir ticaret anlaşması yapmaktaki ne var? diyeceksiniz. Bu, pek olağan bir şey; ama bu 1838 de olan, o olağanlara hiç benzemiyor. Bu meş'um olay üzerine yazacak çok şey var, ama burada yer yok. Kısaca söyleyeyim: tarihimizdeki ilk «sattık memleket» vesikası olan bu anlaşma ve ondan sonraki yıllarda diğer ileri gelen Avrupa devletleriyle de yapılan benzeri anlaşmalar gereğince Avrupa maddeleri gayet düşük gümrük tarifeleri'ne girecek, bu tarifeleri değiştirmek hükümetin elinde olmayacak; yabancı iş adamları her yere gidebilecek, her istediği işi yapabilecek, her kazandığını her istediği zaman alıp götürebilecek; ticaret ve zenaat serbest olacak, devlet müdahalesi ve tekelleri olmayacak, yani devlet ekonomik siyaset hükümlerinden mahrum olacaktır. Her türlü ham madde, hattâ yiyecek maddeleri, hatta bir harp halinde devletin millî müdafaası için jâzım bile olsa devlet tarafından (daha çok fiyat verip alabileceği olan) yabancı özel teşebbüsünün ihraç etmesine mani olunamayacaktı.

İngiliz başbakanı Lord Palmerston, büyük elçi Lord Ponsonby ve Türkiye'de durmadan liberalizm propagandası ya-

pan Davud Urquhart (Ahmet Vefik Paşa'nın «en tehlikeli Türk dostu» dediği adam) bir yandan bu kadar avantajlı bir anlaşma yaptıklarından ötürü birbirlerini tebrik ederken bir yandan da Türk Devlet adamlarının ahmaklığının bu derecesine şaşıyorlar. Lord Palmerston bu millete bayağı acıyordu.

Padişah Mahmut hasta yatağında, uğradığı yenilgilerin ızdırabı içinde bu anlaşmayı imzalamak istemedi. Yapacağı zararlar hakkında ileri sürdüğü itirazlara Reşit Paşa, hiç sevmeyişi ve Lord Palmerston'a müstebit diye kötilediği Mahmut'u «sanayi kuracağız, Avrupadan makineler ustalar getireceğiz; o zaman bu mahzurlar kalmıyacak, buna mukabil bu anlaşma ile Mehmet Ali'yi mahvedeceğiz» diye diller dökerek kandırdı. Türk köylüsünün, esnafının, endüstrileşmenin ve nihayet Türk devletinin idam fermanını elde etti.

JAPONYA VE BİZ

Otuz yıl içinde bu anlaşmanın neler ettiğini anlamak isterseniz Namık Kemal'in yazdıklarını okuyun. Dünyanın bir yerinde görülmedik bir liberalizm rejimi başlayınca Avrupa ekonomisi bir çığ gibi geldi. Menderes modeli «görülmedik refah» başladı. Gene aynı dönemde bizim gibi batı meselesi ile uğraşan Japonlar, tersine kapıları, pencereleri sınıksız kapatarak, kemerleri sıktılar, sert bir devletçilik siyaseti tutturdular; o tarihten itibaren yollarımız ayrıldı; aynı yüzyılın sonlarına doğru Japonya Avrupa ayağında bir endüstri memleketi haline geldi. Reşit Paşa'nın endüstrileri ise sabun köpüğü gibi söndü; üstelik sıkı madan «devlet eliyle ekonomi olmaz; bırakın bu işi Zarifi mi olur, Mr James Jones

Olur, yoksa ikisi birlikte mi olur, istedikleri gibi onlar yaparlar» dediler. Menderes modeli görülmedik refah devrini yerli yabancı özel teşebbüsçülük rejimini insafına havale ettiler. Tıpkı bugün olduğu gibi, sadece hacim ve kemiyet farkı var.

NAMIK KEMAL'IN BATI ANLAYIŞI

Namik Kemal'in hücum ettiği şey, böyle sonuçlar yaratan Menderes modeli batı medeniyetçiliğidir. Böyle bir durumda olan bir düşünür, ister istemez; «Batı nedir?», «Batılılaşma nasıl olur?», «Batı karşısında biz neyiz?», «Toplumun yeni'lenmesi, terakkisi nasıl mümkündür?» sorularıyla karşılaşır. Bu bakımdan o bide «Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrim» sorusunu ilk ele alan adamdır.

Onda, aynı zamanda, ilk defa olarak batıcılık ve bilcilik karşıtlığının ve ikiliğinin doğuşunu, böyle bir karşıtlığın meydana gelmesi yüzünde, toplumsal değişme ve kalkınma dâvasının olumsuz, hattâ muhafazacı yöne çevrilisinin ilk örneğini göreceğiz. İleride göreceğimiz gibi, Atatürk müstesna, daha sonraki kuşaklarda gelen başlıca düşünürlerimiz hep bu ikiliğe ve olumsuzluğa düşmüşlerdir.

Namik Kemal'in düşünüşünün dokusu hakkında bir fikir vermek için önce Avrupa uygarlığını anlatan yazılarından birinin özetini vermek isterim. Meşhur «Terakki» adlı yazısında şöyle anlatır:

«Göklerdeki yıldızlardan biri gelse» der (âdeta kendini kasdediyor) «ve bu mahlûk Avrupayı görsen, insan gücünün yarattığı eserler onu hayretler içinde bırakacaktır. Yalnız Londra'da göreceği harikalar aklına korku verecektir» diyerek bu harikaları birer birer anlatır: «Parlamento, mahkemeler, okullar, ticaret, hayvanat bahçeleri, rasathaneler, kütüphaneler tiyatrolar, basın (Bunlar, o zaman hiç biri bizde olmayan şeyler). Peki bunları yaratan sebepler nedir? Sunları sayar: Özgürlük (hürriyet), eşitlik (müsavat), iş bölümü, ekonomi bilimi, buhar kuvveti, elektrik. Bu kaideler ve araçlar sayesinde insan medeni memleketlerde tabiatı hükme altına almıştır, terakki yolunu bulmuştur. Fikirler çalışmaya ve bilime yönelmiş, refah dünyası yaratılmıştır.

Namik Kemal'in anlattığı bu Avrupa medeniyetini ve terakkisini o zaman okuyucular acaba onu nasıl beğliyorlardı? Avrupada insanlar çalışıyor, bilgi edinmişler siyasetleri de âkil mi âkil; onun için özgürlük var, eşitlik var. İşte bu kadar. Namık Kemal'in Avrupa medeniyetini anlayışı, kendisinde, yirmi yirmibeş yıl önceki ilk Tanzimatçıların anlayışından ileriye gidememiş. Biraz tarihe gidebiliyorsa da ancak Fransız Devrimi'ne kadar. O da ona toplumsal devrimler yanı ile gözükmüyor, bu devrim sadece akıldan yapılmış bir devrim olarak gözükmüyor. Sonra, bu Fransada olan devrim nasıl olmuş ta Londra'da medeniyet varmış? Namık Kemal'in okuyucuları, batı Avrupada daha Fransız devriminden çok öncelere giden bir toplumsal değişme olduğunu, bu medeniyet denen şeyin bu değişme boyunca kâh yavaş, kâh hızla ve sarsıntılı çalkalanmalarla bir yapı ve örgüt değişiklikleri sonucu olarak meydana geldiğini öğreniyorlar.

Bu uygarlığın kendi toplumunun tarihini ve o zamanki durum ile ilgisini ve tabii olarak onunla ne münasebeti ola-

bileceğini de anlıyamıyorlar. Her şey iki noktaya gelip tıkanıyor: Akıl veya bilim, bir de çalışma. (Say). Bu Avrupa'ya gerçekten soyut bir mahlûk, tıpkı oca görmek için göklerdeki yıldızın birinden kalkıp gelen mahlûk gibi. «Avbirinden kalkıp gelen mahlûk gibi. «Avrupa kafası» diye o zamandan bir efsane kalıyor. Medeniyet bu Avrupa kafasının işi; o kafayı alıp omuzlarımızın üstüne takmadan medenileşmek mümkün değil.

Namik Kemal batı uygarlığını tarih ve toplum şartlarından o kadar soyut şekilde anlıyor ki o uygarlığın içinde cereyan eden bazı toplumsal olayları gördüğü halde bu olaylarla uygarlık denen şey arasında bir ilişkilik görmüyor; uygarlığın bir kafa işi olduğuna saplanmış. Gerçi insan gücünden ve hatıta iş bölümünden ekonomi biliminden de söz ediyor, fakat okuyucu bunlar arasında ne münasebet var göremiyor. Sözü ettiği toplumsal olaylar arasında bilmeden çok önemli şeylerin üstüne basıp geçiyor da üzerinde durup bakmıyor. Meselâ, bu aklılara korku veren medeniyette üç önemli kusur bulunduğunu kaydeder: sınıf farkları ve imtiyazları; konsolide oyunları dediği mali spekülasyonlar; akıl hükümlerine aykırı âdet ve gelenekler. Hatta daha da ileri gidiyor: haksızlık ve zulüm de kalkmış değil, diyor; bir çok insanları açtır; siyaset çoğunluğun çıkar isteklerine göre dir (çoğunluk mu acaba?), akıl işlerini dış işleri karıştırılmıştır, diyor. Hatta, Avrupa düşünürlerinin ilerde bunların büyük bir devrime yol açacağından bahsettiklerini söylüyor (belli ki sosyalistleri kasdediyor). Fakat bütün bunlara rağmen bunlar olsun bu uygarlığın üstünde oturduğu toplumsal rejimle onun arasında sıkı bir ilişkilik olduğunu ona anlatmıyor. Uygarlık denen Avrupa medeniyeti o kadar tarih ve toplumdan soyut bir akıl işi ki kusur diye gördüğü olaylar tuhaf tesadüfler olarak görülüyor. Demek ki toplum ile uygarlık arasında zaruri bir ilişki yoktur. Uygarlığı yapan toplum değil, bireydir. İkisi arasında bir ilişki söz konusu olsa bile, bunda uygarlık topluma etki yapıyor, toplum uygarlığa değil.

Demek ki onsekizinci yüzyıl sonu tarih yazarı Asım boşuna havıflanıyordu. Frenklerden siyaset öğrendiğini sandığı aydınlar, Fransız Devriminden, bizdeki gericiilerin açtığı Volterlilik, dinsizlik suçlamaları yüzünden belli ki siyaset ve tarih görüşünde hiç etkilenmemişler. Bir şeyler öğrenilmişse bile Osmanlı tarihini komâ devri dediğim dönemde o da unutulmuş Osmanlı kafası tarih şuurundan yoksun cascavlak kalmış. Onun için Namık Kemal Londra'da Karl Marx'tan bir iki blok ötede yaşarken şimdi Fransız Devrimi'ni düşününün çok daha ötele-rize gidildiği bir devirde, o düşününün tavşanın suyunun suyu gibisi kalmış ikkinci üçüncü el kitaplardan onu öğrenmeğe çalışıyordu. Hem de tanıdığı sosyalistler olduğu halde. (Birinci Enternasyonale Marx'tan sonra başkanlık etmiş olan tanınmış bir sosyalist Yeni Osmanlıların hareketine ve fikirlerine yardım etmiş bir zattı. Oyle olduğu halde, Yeni Osmanlıların uygarlık görüşünde toplumluluk yanı hiç yoktur).

BİREYLER OKUTULURSA...

Namik Kemal'in batı uygarlığından alınacak şeyler konusundaki fikirlerine gelirse, bu düşünüş şeklinin etkilerini görürüz. Batı uygarlığında «biz» için önemli yalnız iki şey var: hürriyet, ay-

dınlanma. Zamanla bunlar «Kanun-u Esası» ve «Maarif» oldu. Yani, Anayasa yapıldı, okullarda bireyler okutulursa bizde de uygarlık olacak. Avrupa uygarlığının, üstünde oturduğu toplumsal sistem bizi ilgilendirmez. Çünkü bu sistem «biz» deki sistemde, her noktada farklıdır. O, bir defa hürriyetçilik; «biz» de ise müslümanlıktır. Onda hükümetin esası çoğunluğun isteğidir; «biz» de farklıdır. Onda sınıflar vardır; «biz» de sınıf diye bir şey yoktur. «Biz» in hukuku ve devleti gibi, ahlâkı da farklı ve üstündür. Demek ki Avrupada ne kadar noksanlık varsa onlarda «biz» hep üstündür. «Biz» de olmayan biricik şey medeniyettir. Avrupa yalnız bunda üstündür. Mesele basitleşiyor: eksik olan yanı Avrupadan almak.

Şu halde Namık Kemal'in anlayışında bu batı uygarlığının karşısında olan şey yani «biz» müslümanlık ve Osmanlı devletidir. İkisinde de, batı uygarlığından olmak için çok devrimsel değişimler gerektiği aklından bile geçmiyor. Anayasa işi Osmanlı devlet düzeninin başka şekle sokulması meselesi değil, müslümanlığın ve «itilâ» devrindeki Osmanlılığı düzenidir. Anayasanın biricik fazladan yapacağı şey, birey özgürlüğünü (hürriyeti) sağlamaktır ki bu da medeniyeti almak için lâzım olduğundandır. Onun dışında Namık Kemal Tanzimatçılara bile tuhaf gelecek iddialarda bulunur.

Meselâ, Tanzimatçıların kanunlar yapmak için Avrupa kanunlarını aktarmalarını kınar; buna karşı gerekli ve doğru tenkid yapacağına, yani bunların toplumsal ekonomik değişmeleri kolaylaştırarak ve dürttüceği nitelikte olmaları dâvası açısından bu meseleye bakacağına, kalkar, ortaya: «Fıkıh ile her şeyi yapabiliriz» gibi kocaman bir iddia atar. Böyle bir iddia ile, fıkıhın hem ulusal toplum olma açısından yetersizliğini, hem de uygarlığa doğru toplumsal değişmeyi hazırlamak veya kolaylaştırmak işindeki yetersizliğini yanı kısaca hukuk ile toplum arasındaki ilişkilik anlamadığını açıklanmış oluyor.

Fakat dahası var: Namık Kemal'in «özgürlük rejimi ile bilgi ve çalışma işi anlamında batı uygarlığını yaratacak toplumsal temeller bizde zaten var» gibi daha da kocaman bir iddiası var. «Biz» görüşü onu, bilmeden, toplumsal değişme meselesinde adım adım muhafazacılığa yaklaşıyor. «Biz» deki üstünlüğe, batının üstünlüğünü yani medeniyeti katar-sak «terakki» yi katmerli yapmak bile mümkündür. Bu buluş, Namık Kemal'i zaman zaman coşturur; «bu, hele bir olsun» der, «hele özgürlük rejimine bir de bilimi ve çalışmayı katalım, bakın neler yaparız?». Onun «biz» i, Türk ulusal toplumu değildir; batının uygarlık esareti altına girmiş olan Osmanlı imparatorluğunun bağımsız bir imparatorluk olmasını istiyor. Toplum ona Türk ulusu ve bağımsızlık ulusal bağımsızlık olarak gözükmüyor. Osmanlılık fikrinin o kadar etkili altındadır ki bu kadar mütevazî bir amaç ona tenczül edilmiyecek kadar küçük gözükmüyor. Hele Osmanlı imparatorluğu camiası Avrupa devletlerinin siyasî egemenliğinden bir kurtuluşun, bir de bireylerinin kafası Avrupanın «şâ'saa-i medeniyeti» ile cilâlanсын, bakın o zaman ne büyük bir kudret olacaktır; eski Osmanlı «savet» inin parlak gün'eri nasıl gelecektir!

MEDENİYET CİLASI

Fakat, bu olabilir miydi? Ekonomik temellerden mahrum bir emperyalizm olur mu? Bu, onun tarihî romanında

anlatıldığı insan - üstü faziletlerin yaratılabileceği bir şey midir? Eski Osmanlı İslâm sisteminin en önemli iki müessesesi, toprak rejimi ile esnaf rejimi ve bu iki temelini yarattığı olan iki askerî kuvveti, sipahi teşkilâtı ile yeniçeri teşkilâtı, bir tarihçi olarak kendisi de pek iyi bilir ki çoktan yok olmuştur. Namık Kemal bizde modern historiyografiye doğru ilk adımdır; fakat İslâmî ve Osmanlıcı ütopyasının etkisi ile, bir de Avrupa tarihçilerine kızmalarının verdiği mübalâğacılığı yüzünden ve askerî plândaki yok oluşun imparatorluk ekonomisi p'ânındaki köklerin kendisine gösterecek toplumu bir görüşü olmadığından top ve zırhlı Avrupastın cilâsı ile paçavralara gömülmüş Türk halkı, onu soyumla meşgul Ermeni sarraf, devleti dolandırmakla meşgul Rum banker, ulusal uygarlığının dünya siyaset ve ekonomisindeki önemini sezmiye başlayan Arap, el ele verecek te bir Osmanlı imparatorluğu olarak dünyanın karşısında celâdet gösterecek diye umut besliyordu.

Bu umutla Namık Kemal bu camia-yı yaşatmak için ister istemez eski düzenin iki müessesesini, saltanat ve hilâfeti ve onların altında yaşayan fıkıh ve dinî, yeni Osmanlı bireyciliğinin temelleri olarak alır. Kişi özgürlüğünden o kadar söz ettiği halde bu müesseselerin onlarla uyumsuzluğunu görmüyor. Avrupa uygarlığında birey «sa'y-ü gayret» inden ve kazanına zihniyetinden, bizde ise halk yığınlarının kanaatkârlık zihniyetinden o kadar yakındığı halde ortaçağ İslâm ahlâkının üstünlüğünde direnmiyor. Ekonomik terakkiden, o günün kudretinin buhar ve elektrik o'uşundan o kadar söz ettiği halde Osmanlı imparatorluğu ethos'u onda halâ gazâ ve fütuhât ethos'udur. Bunun, bilmeden onu sürüklediği şey gerçek Türk ulusal birliği ve kalkınması olmaktan çıkıp padişah ve halifenin paternalist ve dastânî önderliği altında emperyalist bir kalkınmadır. O zaman uygarlıklaşma, geleneksel toplum düzeninde temelli değişiklikleri gerektiren bir dâva olmaktan çıkıp bu düzenin üstüne bir Avrupa medeniyeti cilâsı vurmakla yetinilecek bir iş haline geliyor. Uygarlaşma, toplumsal bir yoğunlaşma, bir evrim veya devrim dâvası değil, mihaniki bir iştir.

Bunun sonucu şudur: İki şey, yani batılılaşma ve «biz» dâvası, veya medeniyet ve Osmanlılık dâvaları temelde birbirinde, bağımsız iki ayrı şey olarak görülmeğe başlıyor. Batı uygarlığını alma işi müslüman toplumun seriati, fıkıhı, ha'ifesi ve medresesi ile olduğu gibi kalmasına engel değildir. Yenilenme sadece bunların üstüne bir medeniyet cilâsı vurma ile mümkündür. Bu yüzden Namık Kemal'in Osmanlılık idealizmi erişilmez, kişilerin ulaşamayacağı, âdeta ilâhî faziletler işi olarak kalıyor. Piyeslerinde gördüğümüz kahramanlar bu yüzden bize reel kişiler olarak gözükmüyor.

Bütün bunların altında, Namık Kemal'in Batı'yı anlamadaki eksikliklerinin altında, «biz» görüşündeki muhafazacılığının, ve nihayet «terakki» içinde ikisi arasındaki çözümü bu amayışının altında ondaki toplumcu görüşün yokluğunu buluruz. Demek ki ileride tekrar göreceğimiz gibi bir ikilik bir çatlaklık bu büyük insanın, bu büyük savaşçının fikirlerini de sakatlamıştır. Türk toplumu kadar toplumluluk görüşünden bir an uzaklaşmaması gereken başka bir toplum düşünüyorum; o, onun hem tarihsel varoluşunun temeli, hem ulusal birliğinin zafiyetten düşüşünün ilâcıdır. Bireycilik Türk toplumunun zehiridir.

NAMIK KEMAL'E OVGU

O, çok savaşçı; o, çok ıztırap çekti; o, bu memleketin kalkındığını görmeden mi öleceğim diye inleye inleye gitti.

Sen nur içinde yat, Namık Kemal; seni hiç bir zaman unutmayacağız. Fakat bil ki biz halâ senin bıraktığın yerdeyiz. O çok istediğin, o okadar ile kanaat ettiğin birey özgürlüğünü bile, senin zamanından beri nice anayasalar yapıldığı halde, halâ elde edemedik. O senin çok istediğin Batı boyunduruğundan kurtuluşu, senin adını taşıyan birinin önderliği altında gerçekleştirdiğimiz halde bir kere daha o senin o kadar tenkit ettiğin Tanzimat paşalarının yeni kopyalarının ihaneti yüzünden gene yitirdik.

Anlıyoruz ki senin zamanında vardığın görüşlerin bize göstereceği yol yeterli değilmiş. Sen, içinde yaşadığın şartlar altında bunu bilemezdi; seni kınayamayız; çünkü biz onu bugün bile öğrenmiş değiliz. Bugün o senin insan aklının son sözü dediğin Avrupa medeniyeti de çok değişti. Senin o kadar sevdiğin Osmanlı imparatorluğuna, senin ölümden kırk yıl bile geçmeden, son verdi; senin Osmanlılık altında top'anaacağına inandığın milletleri halâç pamuğu gibi dağıttı. Bugün o medeniyet, senin onu görsün de şaşsın diye getirdiğin mahlûkun bulunduğu Feza'ya gitmek üzere; fakat biz, o medeniyetin seviyesine senin zamanında olduğundan fazla yaklaşabilmiş değiliz.

YÖN, 5 MART 1963

